

ljudskih i građanskih prava i interesa preživljavanja ljudskog roda uopće. Koliko se god može govoriti o pojedinim pokretima ponaosob, toliko se može također govoriti i o njihovim uzajamnim povezivanjima. Tako S. Benhabib ističe da mnogi u tim pokretima vide simbol nade, jer »oni dovode u pitanje instrumentalni princip integracije Zapadnih industrijskih društava u ime postindustrijske, ekspresivne paradigme« (str. 62), odnosno akcentiraju odnos između sebe i drugih u korist postinstrumentalnih svestranih odnosa (Balbus, str. 49). Otuda se ističe da svaki od pojedinih pokreta nosi u sebi elemente drugoga (drugih) i da angažman članova jednog pokreta istovremeno doprinosi ostvarivanju ciljeva drugih pokreta. Međutim, postoje i određene strepnje u pojedinim pokretima da angažman njihovih članova, na nekim pitanjima drugog pokreta (na primjer ekologista na ženskim pitanjima), ne dovede do osipanja članstva u korist drugog

pokreta, ili pak do infiltracije pripadnika drugog pokreta u vlastite redove (ukoliko, recimo, ekologisti ne respektiraju probleme feministačkog dijela vlastitog pokreta). Ono što je za ukupnu strategiju novih pokreta značajno, jest činjenica da niti jedan ne može izvojevati pobjede bez drugih, ali istovremeno nastoje zadržati i očuvati svoje karakteristične crte identiteta. U tom smislu Balbus ističe da će pojedinih pokreti težiti spajanju samo ako spoznaju da su međusobno apsolutno potrebni (str. 51).

Knjiga *Novi socijalni pokreti* sadrži interesantne i polemičke priloge o mjestu i ulozi novih socijalnih pokreta i o njihovom uzajamnom odnosu. Njena aktualnost nije samo u isticanju odnosa društva i socijalnih pokreta, već i u razmatranju onosa pojedinih aspekata njihovih ideologija i društvenih vrijednosti. Onima koje zanima ta tematika možemo preporučiti ovu knjigu.

Ivan Cifrić

Zoran Roca

DEMOGRAFSKO-EKOLOŠKI SLOM

August Cesarec, Zagreb, 1987.

Brzi rast ionako već brojnog stanovništva postaje ne samo ekološki nego i razvojni problem. Ta međuzavisnost problema stanovništva, okoline i razvoja bila je izazov autoru da ovom knjigom interpretira taj dobro poznati »svjetski problem« i da ukaže na pogrešnu uvriježenost stanovništva o demografsko-ekološkom kompleksu kao ključnom faktoru »začaranog kruga siromaštva« u tzv. Trećem svijetu.

»Svijet ima rak, a taj rak je čovjek«, kaže se u predgovoru Drugog

izvještaja Rimskom klubu (Mesarović i Pastel, 1974.). To je, vjerojatno, do sada najsažetije iskazano pesimističko stanovište o razvojnoj budućnosti svijeta. Zasnovano je na uvjerenju da je brzi rast svjetskog stanovništva ključni uzrok problema okoline. Nasuprot tome je mišljenje da »... nema fizičkog ili ekonomskog razloga zbog kojeg ljudska domišljatost i poduzetnost ne bi zauvijek mogli naći odgovore na postavljene probleme«, te da »povećanje broja lju-

di znači i veći broj onih koji će te probleme rješavati« (str. 45).

Iz dosada navedenog može se vidjeti da je fundamentalni problem ove knjige odnos Čovjeka i Prirode, projiciran kroz demografski razvoj i ekološke probleme kao uticajne faktore razvoja zemalja u razvoju. Ali autor se ne miri sa monodisciplinarnom perspektivom proučavanja tih problema zbog njihove kompleksnosti, nego se zalaže za multidisciplinarn pristup (koji još nije izgrađen!) kojim bi se argumentirali »okolinski aspekti« problema okoline. Polazna točka ovog istraživanja, ona osnovna teorijska koordinata od koje ovise sva kasnija tumačenja, jest društveno-ekonomski razvoj. Tako, na samom početku knjige, autor na univerzalnom planu određuje pojam društveno-ekonomskog razvoja i kaže: »Društveno-ekonomski razvoj je, na općenitoj razini određivanja značenja tog pojma, proces međusobno povezanih ekonomskih, socijalnih, političkih i drugih promjena kojima je krajnji cilj stalno poboljšavanje dobrobiti stanovništva« (str. 9).

Inače, čitava problematika knjige koncipirana je u tri ključna tematska područja, koja na neki način čine zasebne cjeline, ali ih prožima autorov jedinstven istraživački interes i uvjerenje da probleme stanovništva i okoline, zbog njihove kompleksnosti, nije moguće rješavati neovisno o historijskim uzrocima nerazvijenosti većeg dijela svijeta, te da su ti problemi nerješivi bez korjenitih promjena tih uzroka.

U prvom dijelu autor želi prikazati međuzavisnost problema stanovništva, okoline i razvoja na primjeru zemalja u razvoju. Kao neophodan faktor u razmatranju pitanja razvoja, kao odnos čovjeka i prirode, autor navodi prostornu dimenziju društvene

organizacije i proizvodnih odnosa. Taj faktor je u vezi sa znanjem i tehnologijom kao osnovnim determinirajućim činiocima valorizacije prirodne osnove za razvoj. »Veliki nerazmjer u stupnju razvijenosti koji danas obilježava čovječanstvo možemo promatrati upravo kroz nerazmjer u prostornom obuhvatu odnosa čovjeka i prirode: dio čovječanstva, tj. razvijene zemlje, svoj razvoj ostvaruju valorizacijom prirodne osnove planetarnih razmjera, dok drugi dio, tj. zemlje u razvoju, još nije ovladao znanjem, tehnologijom i društvenom organizacijom koja bi prirodu područja koje nastanjuje dovela u pozitivnu funkcionalnu vezu s razvojem« (str. 57—58). Značajno je naglasiti da i stanovništvo, odnosno njegovo sve drastičnije povećanje, utječe na stanje razvijenosti, odnosno nerazvijenosti u zemljama u razvoju.

Sve to autor navodi da bi ukazao kako se dominantna praksa — koja problem stanovništva sagledava i rješava prvenstveno kao demografski fenomen, a problem okoline kao ekološki problem — nije pokazala djelotvornom. Te je pojave nužno sagledati u jedinstvu društveno-ekonomskih i prirodnih (ekoloških) aspekata problema stanovništva i okoline.

Drugi dio posvećen je tumačenju teorijskog pristupa koji pitanje porijekla i prirode problema nerazvijenosti polarizira u dva osnovna teorijska pravca. Prvi se ispoljava u teoriji modernizacije a zastupa stanovište da je »tradicionalnost« (endogeni činioci) ključni faktor zbog kojeg zemlje u razvoju sporo prolaze kroz stadije ekonomskog razvoja. Drugi pravac je tzv. teorija centra i periferije, kasnije nazvana teorijom zavisnosti prema kojoj je nerazvijenost posljedica toga što su određene zemlje postale (i danas su) zavisna periferija kapitalizma kao

dominantnog načina proizvodnje. Taj način proizvodnje doveo je do razvoja užeg područja (razvijenih zemalja, tj. centara ekonomske moći) i nerazvijenosti čitavog okolnog prostora. Činjenica je, navodi autor, da razvijene zemlje ostvaruju svoj razvoj na društveno-ekonomskoj eksploataciji, te fizičkoj i funkcionalnoj marginalizaciji prirodnih i društvenih resursa zemalja u razvoju.

Neki aspekti demografske eksplozije u zemljama u razvoju nastoje se osvijetliti teorijom demografske tranzicije. Ključni razlozi u prilog toj teoriji (kako navodi i Wertheimer—Baletić)— su slijedeći: »... bez obzira na specifičnosti razvojnog puta stanovništva i jedne i druge grupe zemalja... krajnji je rezultat u pogledu uspostavljanja određene razine odnosa nataliteta i mortaliteta u biti isti — prijelaz s visokog nataliteta i mortaliteta na niži nivo«; s druge strane, »... proces demografske tranzicije svjetski je proces koji dolazi do izražaja usporedo sa društvenim i ekonomskim razvojem« (str. 160).

Treći dio knjige odnosi se na praktični nivo, odnosno na aktivnosti ključnih subjekata u svijetu za rješavanje problema stanovništva i okoline u uvjetima društveno-eko-

nomske nerazvijenosti. Tu autor navodi neomaltuzijsku koncepciju po kojoj se problemi stanovništva žele riješiti planiranjem obitelji. Razmatraju se i akcije vezane za znanstveno ili političko koncipiranje (svjetski modeli, međunarodne konferencije) i provođenje planova i programa na nacionalnom i međunarodnom planu.

Danas postoji pogrešno povezivanje demografske eksplozije u zemljama u razvoju sa »ekološkom katastrofom«, koje autor nastoji opovrgnuti. Tumačenje da je demografska eksplozija uzrok problema okoline (a ujedeno i ukupne razvijenosti) u zemljama u razvoju, odnosno da prijeti »ekološkom katastrofom« sve širih, pa i svjetskih razmjera, predstavlja ideološki paravan za održavanje sadašnjih društveno-ekonomskih odnosa u međunarodnoj podjeli rada.

Kompleksnost problematike koju ova knjiga obrađuje autor razlaže jasnim stilom, iako ponešto preopširno. Svoje stavove i saznanja potkrepljuje brojnim podacima do kojih je došao u svojim istraživanjima zemalja u razvoju. Knjiga nam predočava realnost s kojom se svakodnevno susrećemo, ali je zbog svoje egocentričnosti često zanemarujemo.

Julijana Pavlović

G. Bežovan, O. Čaldarović, I. Jakšić, Z. Kirinčić, M. Kompasi,
F. Kritovac, G. Miličević, I. Rogić, D. Seferagić

STAMBENA POLITIKA I STAMBENE POTREBE

NIRO »Radničke novine«, Zagreb, 1987, str. 236

Stambeno pitanje izrazito je kompleksne prirode i samo složen teorijski i praktični pristup može pridonijeti njegovu rješavanju. Knjiga grupe autora (Bežovan, Čaldarović i dr.)

»Stambena politika i stambene potrebe« svjež je prikaz situacije na tom području. Knjiga je zasnovana na istraživanju koje je po narudžbi Vijeća Saveza sindikata Hrvatske proveo